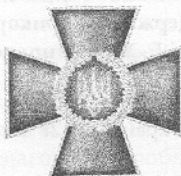

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ ІМЕНІ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ СЕРІЯ: ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Виходить чотири рази на рік

Заснований у 2000 році

№ 4(73)2014

УДК 378.1:37.01:355.23:159.9

ББК 68.68

3-41

Засновник і видавець:
**Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Б. Хмельницького.**

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради Національної академії
Державної прикордонної служби України від 28 листопада 2014 року, протокол № 11.

Редакційна колегія:

головний редактор – доктор педагогічних наук, професор В. В. Райко;
заступник головного редактора – заслужений працівник освіти України,
доктор психологічних наук, професор Є. М. Потапчук;

відповідальний секретар – кандидат психологічних наук Ю. В. Франчук.

Члени редакційної колегії за галузевими напрямками:

педагогічні науки:

доктор педагогічних наук, професор А. В. Галімов; доктор педагогічних наук, профе-
сор О. В. Діденко; доктор педагогічних наук, доцент В. І. Мірошніченко; доктор педаго-
гічних наук, професор Л. М. Романишина; доктор педагогічних наук, професор О. В. Тор-
річний; доктор педагогічних наук, професор В. В. Ягупов; кандидат педагогічних наук,
доцент Н. В. Берестецька;

психологічні науки:

доктор психологічних наук, професор О. Ф. Волобуєва; доктор психологічних наук, про-
фесор В. О. Лефтеров; доктор психологічних наук, професор О. А. Матеюк; доктор психоло-
гічних наук, професор О. Д. Сафін; доктор психологічних наук, професор М. І. Томчук; доктор
психологічних наук, старший науковий співробітник В. А. Шимко; кандидат психологічних
наук, старший науковий співробітник О. Ю. Андрощук.

**Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служ-
3-41 би України. Серія : педагогічні та психологічні науки / [гол. ред. В. В. Райко]. – Хмель-
ницький : Видавництво НАДПСУ, 2014. – № 4(73). – 544 с.**

У збірнику наукових праць розміщено наукові публікації вчених та науково-педаго-
гічного персоналу академії й інших навчальних закладів та наукових установ. Призначе-
ний для ознайомлення громадськості з результатами наукових досліджень. Розрахований
на науковців, педагогів та тих, хто цікавиться проблемами сучасної науки.

УДК 378.1:37.01:355.23:159.9

ББК 68.68

© Видавництво НАДПСУ, 2014

<i>НЕУРОВА А. Б.</i> Динаміка емоційної стійкості фахівців з надзвичайних ситуацій в екстремальних умовах професійної діяльності	453
<i>ПОТАПЧУК Н. Д.</i> Виникнення психології сім'ї як науки.....	465
<i>ПРИХОДЬКО І. І.</i> Особливості ціннісно-сислової сфери у військовослужбовців Національної гвардії України.....	479
<i>РЕЗНИК О. І.</i> Теоретичний аналіз досліджень проблеми босінгу у правоохоронній та військовій сфері.....	493
<i>ФЛИППОВ С. О.</i> Антикорупційна стійкість особистості.....	503
<i>ФРАНЧУК Ю. В.</i> Психологічні аспекти комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників в умовах професійної діяльності.....	512
<i>ШАРПОВА Д. С.</i> Психологічні особливості особистості спортсменів-стрільців.....	520
<i>ШЕВЧИШЕНА О. В.</i> Проблема емоційної стійкості в контексті професійного здоров'я вчителя.....	531
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ.....	541

УДК 159.9 – 057.36 (477)

Ігор Іванович ПРИХОДЬКО,

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У статті розкрито зміст ціннісно-смыслового компонента психологічної безпеки особистості у військовослужбовців Національної гвардії України з різним соціально-професійним статусом.

Ключові слова: *ціннісно-смыслова сфера, військовослужбовці, психологічна безпека, екстремальна діяльність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Військова служба в Національній гвардії України (НГУ) характеризується великою відповідальністю та необхідністю обов'язкового додержання вимог статутів, наказів, розпоряджень та інших нормативно-правових документів, які регламентують виконання поставлених службово-бойових завдань. Вона відрізняється від інших видів професійної діяльності постійним нервово-психічним напруженням, у зв'язку з чим виникає ризик розвитку психологічної небезпеки для особистості. Невідповідність між професійними завданнями та здатністю особистості з ними впоратися призводить до професійного стресу, загалом – до порушення професійної діяльності військовослужбовців, яке в особливих випадках може призвести до безповоротних психічних наслідків для самої людини або навколишніх.

Тому розроблення системи психологічної безпеки особистості (ПБО) фахівців екстремальних видів діяльності, до структури якої входить ціннісно-смісловий компонент, є актуальною та своєчасною для вдосконалення заходів морально-психологічного супроводу діяльності фахівців ризиконебезпечних професій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які опирається автор. У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі категорії “цінність” та “смісл” займають особливе місце у структурі особистості кожного суб'єкта, вони є продуктом життєдіяльності суспільства та соціальних груп. Однак їх теоретичне осмислення неоднозначне, описи ціннісної та смислової феноменології відрізняються понятійною розмаїтістю, багатоаспектністю, від чого в психології не вдається прийти до несуперечливих і цілісних уявлень про структуру та функцій ціннісно-сміслової сфери. Так, у науковій літературі налічується більше ста дефініцій поняття “цінність”, в яких пропонуються до розгляду різноманітні підходи й аспекти вивчення цієї проблеми [1]. Наприклад, у “Великому психологічному словнику” ціннісні орієнтації (від англ. value orientations) визначаються як “важливий компонент світогляду особистості або групової ідеології, що виражає переваги та прагнення особистості або групи у відношенні тих або інших узагальнених людських цінностей (добробут, здоров'я, комфорт, пізнання, цивільні свободи, творчість, діяльність тощо)” [2, с. 539].

Етимологія поняття “смісл” має два значення: по-перше, це суть, головне, основне у певному предметі, явищі; по-друге – особистісна значущість для людини цієї суті, головного, основного [5]. Категорія смислу життя містить у собі обидва аспекти цього поняття. Отже, вже сама сутність поняття вказує на наявність ієрархії: суть, головне домінує над неголовним, другорядним. Структурно смисл життя можна уявляти як ієрархію життєвих цілей (цінностей), в якій життєві смисли можуть визначати провідне місце, бути відносно рівнозначними з іншими або відігравати другорядну роль у загальній структурі смисложиттєвих орієнтацій, що мають її різні типи.

У дослідженнях А. В. Соколова, І. О. Щербакової, які вивчали взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями і мотиваційно-потребовою сфе-

рою людини, розмежовуються первинні, біогенні потреби, обумовлені природою людини як біологічної істоти, і соціогенні, що виникли в результаті соціально-культурної еволюції людства [4]. Автори обґрунтовують положення про те, що ціннісні орієнтації, які зумовлені первинними біогенними й соціогенними потребами, – це орієнтації на цілі (термінальні цінності – особисте здоров'я, родина, матеріальне благополуччя), а ціннісні орієнтації, обумовлені вторинними потребами, – орієнтації на засоби (інструментальні цінності – соціалізація (професіоналізація, політика, релігія, патріотизм), самореалізація, пізнавальні, комунікаційні, естетичні, етичні орієнтації).

Однак у багатьох працях автори, в основному, вказують на теоретико-методологічні аспекти вивчення цієї складної і водночас дуже важливої проблеми, але на сьогодні недостатньо публікацій, пов'язаних з емпіричним дослідженням ціннісно-сислової сфери фахівців ризиконебезпечних професій.

Метою статті є визначення особливостей розвитку ціннісно-сислової сфери у військовослужбовців НГУ з різним соціально-професійним статусом.

Виклад основного матеріалу дослідження. У попередніх дослідженнях нами була розроблена трансформаційна модель ПБО фахівця екстремального виду діяльності, що складається з чотирифакторної структури ПБО у звичайних умовах життєдіяльності, в яку входять такі компоненти: морально-комунікативний, мотиваційно-вольовий, ціннісно-сисловий і внутрішнього комфорту; та чотирифакторної структури ПБО в екстремальних умовах діяльності, в яку входять такі компоненти: морально-вольова урегульованість, стратегії подолання стресових ситуацій, ціннісно-сисловий, посттравматичне зростання / регрес [3]. Ця модель є похідною від уявлення про ПБО як про систему саморегуляції, що забезпечує особистісний розвиток у наявних умовах життєдіяльності.

Головним завданням ціннісно-сислового компоненту ПБО є формування осі свідомості, яка забезпечує стійкість особистості до несприятливих умов життєдіяльності і послідовність самореалізації за будь-яких обставин. Для цього в особі має бути сформована система ставлення до себе, діяльності, людей, оточуючого світу тощо, яка, ґрунтуючись

на цінностях і смислах, визначає напрями розвитку особистості й її ставлення до оточуючого, насамперед, соціального світу. Останнє впливає на загальний напрям розвитку стосунків з ним за формулою: пристосування – уникнення – перебудова. Послідовність реалізації життєдіяльності і відповідність соціальному оточенню підтримують сприйняття особистості цим соціальним оточенням як безпечної, такої, до якої немає необхідності застосовувати агресію. Кожна життєва невдача, фрустрація особистістю розглядається з точки зору її впливу на можливість реалізувати обрану життєву стратегію (сміслоутворюючі мотиви), що дає змогу піднятися над низкою побутових проблем, що викликають негативні переживання (їх знецінення), які не завжди є суттєвими для реалізації особистості. Проте екстремальні ситуації, в яких виникає загроза обраному способу існування і самому життю, можуть призводити до переоцінки цінностей і смислів, їх ваги у смисловій структурі особистості.

Хоча формування ціннісно-сміслового компоненту ПБО розпочинається з інтеріоризації цінностей соціального оточення, у кінцевому вигляді він є результатом узагальнення попереднього досвіду розвитку, успішності взаємодії з оточуючим світом, тому є стабільним, практично незалежним від ситуаційних факторів, що дозволяє йому виконувати роль вектора життєдіяльності людини. Процес соціалізації, в результаті якого особа засвоює цінності певної соціальної, в тому числі професійної групи, спрямований, насамперед, на відтворення тих стосунків, які є прийнятними для даного соціального середовища. Проте власне ставлення особистості до цих цінностей, оцінка особистого досвіду існування у цій соціальній групі наділяє їх певним особистісним смислом, дозволяє формувати власну стратегію, напрямок розвитку (сміслоутворюючі мотиви розвитку) в існуючих соціальних умовах (системі стосунків в соціальній групі, до якої належить особистість).

Досить подібною до нашого погляду на ціннісно-смісловий компонент ПБО є концепція В. Е. Чудновського про “оптимальний смисл життя” – характеристику смислу життя, яка поєднує реалістичність і конструктивність, відповідність смислу життя зовнішнім і внутрішнім факторам [6]. Оптимальний смисл життя, на думку автора, – це гармонійна структура смисложиттєвих орієнтації, які істотно зумовлюють

високу успішність у різних областях діяльності, максимальне розкриття здібностей та індивідуальності людини, її емоційний комфорт, що виявляється в переживанні повноти життя та задоволеності нею. Учений вказує, що оптимальний смисл життя є динамічною структурою, яка може істотно змінюватися під впливом різних умов і ситуацій, наприклад, серйозної хвороби, втрати близької людини, різкої зміни соціального статусу, загалом того, що істотно міняє умови існування людини. Кожний віковий період також може вносити певні корективи у процес пошуку та становлення оптимального смислу життя. На думку вченого, однією з умов становлення оптимального смислу життя є наявність “наскрізної лінії життя”, яка минає через всі вікові етапи, може змінюватися в деталях, другорядних ланках структурної ієрархії, але залишається незмінною її основа. Разом з тим, вона може містити в собі й деструктивні тенденції, які приводять до усвідомлення неадекватності смислу життя та втрати життєвої перспективи [6].

Отже, розгляд функціонального змісту цього компонента ПБО дозволив віднести цінності та смисли життя особистості до основи конструювання життєвих стратегій людини, які демонструють її ставлення до світу як сприятливого чи ні для обраного напрямку розвитку особистості. Вони є своєрідною “віссю свідомості”, яка забезпечує стійкість особистості, послідовність певного типу поведінки та діяльності в різних умовах життєдіяльності. Цей складник ПБО є результатом узагальнення попереднього досвіду розвитку, успішності взаємодії з оточуючим світом, і тому є стабільним, практично незалежним від ситуативних факторів, що дозволяє йому виконувати роль вектора життєдіяльності суб'єкта.

Для визначення динамічних особливостей ціннісно-смиислового компонента трансформаційної моделі ПБО здійснювалось порівняння емпірично визначених особливостей структури ПБО в осіб, які мають різний соціально-професійний статус. Для цього було сформовано такі групи досліджуваних:

Офіцери військових частин НГУ: старші офіцери з досвідом служби у військах понад 10 років – 24 особи (група 1.1); молодші офіцери з досвідом служби від 3 до 5 років – 36 осіб (група 1.2).

Військовослужбовці за контрактом НГУ: з досвідом служби понад 5 років – 16 осіб (група 2.1); з досвідом служби до 1 року – 15 осіб (група 2.2).

Зазначені групи відрізнялися досвідом служби, рівнем і змістом професійної підготовки, відповідальності тощо. Виділяючи групи з різним соціально-професійним статусом, ми виходили з того, що він відображає рівень соціально-економічного стану військовослужбовців, кваліфікації, майстерності, професійної самосвідомості та самооцінки, а також визнання в суспільній свідомості і професійному середовищі людини.

Дослідження особливостей розвитку ціннісно-смислового компонента ПБО у військовослужбовців НГУ з різним соціально-професійним статусом проводилися за допомогою психодіагностичних методик “Смисложиттєві орієнтації” Дж. Крамбо, Л. Махалик в адаптації Д. О. Леонтєва та “Шкала базових переконань” Р. Янов-Бульмана.

Емпіричні результати, які отримано за допомогою методики “Смисложиттєві орієнтації” (табл. 1), показали, що найнижчі показники осмисленості життя за усіма шкалами діагностовано у недосвідчених військовослужбовців за контрактом: вони мають значно нижчі показники осмисленості життя ($106,8 \pm 17,7$), ніж їх досвідчені колеги ($119,0 \pm 14,4$), $t = 2,11$, $p \leq 0,05$ та молодші офіцери ($117,8 \pm 18,4$), $t = 2,05$, $p \leq 0,05$.

Таблиця 1

**Показники осмисленості життя у військовослужбовців
Національної гвардії України з різним
соціально-професійним статусом (в умовних одиницях)**

Шкали	Групи дослідження				Значущість розбіжностей					
	офіцери		контрактники		$t_{1.1-1.2}$	$t_{2.1-2.2}$	$t_{1.1-2.1}$	$t_{1.2-2.2}$	$t_{1.1-2.2}$	$t_{1.2-2.1}$
	старші офіцери (1.1)	молодші офіцери (1.2)	досвідчені контракт. (2.1)	недосвідчені контр. (2.2)						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Осмисленість життя	117,4±197	117,8±184	119,0±144	106,8±17,7	0,09	2,11*	0,29	2,05*	1,77 ⁰	0,23
Ціль ж.	33,4±6,9	34,75±5,2	35,73±3,86	30,7±7,8	0,77	2,27*	1,31	1,87 ⁰	1,13	0,74

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Процес ж.	32,9±7,7	34,75±6,1	34,67±5,55	30,6±6,03	0,95	1,91 ⁰	0,79	2,23*	1,04	0,05
Результат	27,6±5,4	27,8±5,69	28,07±4,62	24,56±5,85	0,10	1,86 ⁰	0,25	1,86 ⁰	1,68	0,17
Локус-контроль-Я	23,7±4,1	24,1±3,59	25,60±2,59	23,38±3,69	0,26	1,95 ⁰	1,68	0,62	0,32	1,72 ⁰
Локус-контроль-життя	39,0±5,75	38,03±6,07	36,07±7,68	35,0±6,67	0,63	0,41	1,27	1,55	1,96	0,88

Примітка. ⁰ $p \leq 0,1$, * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$.

Зазначимо, що ці розбіжності досягаються різними шляхами: у молодших офіцерів вони виникають завдяки їх більшій орієнтованості на пошук осмисленості життя у сьогоденні, а у досвідчених військовослужбовців за контрактом завдяки орієнтованості на пошук смислу життя у майбутньому. За шкалою “Процес життя” у недосвідчених військовослужбовців за контрактом діагностовано середні показники (30,6±6,03), в той час як у молодших офіцерів показники вищі за середні (34,75±6,1), $t = 2,23$, $p \leq 0,05$. За шкалою “Ціль життя” у досвідчених військовослужбовців за контрактом встановлені вищі за середні показники (35,73±3,86), а у їх недосвідчених колег – нижчі за середні (30,7±7,8), $t = 2,27$, $p \leq 0,05$. Встановлені розбіжності є відбиттям різної структури осмисленості життя у зазначених категорій військовослужбовців: недосвідчені військовослужбовці за контрактом мають найнижчі показники за всіма шкалами методики осмисленості життя, що характеризує їх як осіб, що не визначилися з цілями власного життя і шляхами реалізації їх активності.

Їх досвідчені колеги мають порівняно високі показники практично за всіма шкалами, проте визначальними для їх структури є найвищі показники за шкалою “Ціль життя” та дещо знижені показники за шкалою “Локус-контролю життя”. Підвищення показників за шкалою “Ціль життя” на фоні загального підвищення показників за методикою може свідчити про прожектерство цієї групи військовослужбовців, а зниження показників за шкалою “Локус-контролю життя” – про деяку невпевненість у можливості контролювати життя взагалі. Отже, хоча ці військовослужбовці активно мріють про краще життя, вони підсвідомо впевнені у нездійсненності своїх мрій.

У структурі осмисленості життя молодших офіцерів найбільш вираженими є показники за шкалою “Процес життя”, що, можливо, є відображенням їх заглибленості у поточні життєві події, активності в освоєнні нових знань, умінь, професійних функцій, способів дій тощо. Зазначимо, що помірно високі показники за усіма шкалами методики “Смисложиттєві орієнтації” можуть свідчити не стільки про загальну осмисленість життя, яка передбачає можливість виходу зі складної ситуації, піднятися над нею, поглянути на себе зі сторони, скільки вимушену поточну активність, завантаженість. У структурі осмисленості життя старших офіцерів на фоні поміркованих показників за усіма шкалами вирізняються високі показники за шкалою “Локус-контролю життя”, що свідчить про їх впевненість у підконтрольності життя волі людини.

У табл. 2 наведені дані про базові переконання військовослужбовців НГУ з різним соціально-професійним статусом.

Таблиця 2

**Показники базових переконань у військовослужбовців
Національної гвардії України з різним
соціально-професійним статусом (в умовних одиницях)**

Шкали	Групи дослідження				Значущість розбіжностей					
	офіцери		контрактники		t _{1,1-2}	t _{2,1-22}	t _{1,1-21}	t _{2,2-22}	t _{1,1-22}	t _{1,2-21}
	старші офіцери (1.1)	молодші офіцери (1.2)	досвідчені контрактники (2.1)	недосвідчені контр. (2.2)						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Прихильність світу	19,38±3,29	18,58±3,5	15,87±5,57	17,63±3,46	0,89	1,04	2,21*	0,92	1,59	1,75 ⁰
Доброта людей	17,6±3,57	16,97±3,1	15,53±4,59	16,63±1,89	0,73	0,85	1,50	0,49	1,15	1,11
Справедливість	16,5±3,38	16,8±3,88	14,53±5,92	16,13±3,99	0,38	0,87	1,17	0,62	0,31	1,40
Контрольованість світу	18,29±2,14	17,94±2,8	15,60±5,92	16,38±4,21	0,54	0,52	1,69	1,36	1,68	1,46

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Випадков- вість подій	13,17±4,0	11,8±2,94	12,53±5,61	13,69±3,59	1,39	0,68	0,38	1,81 ⁰	0,43	0,46
Цінність власн. "Я"	19,08±2,87	18,50±2,7	18,00±6,28	17,56±3,37	0,79	0,24	0,63	0,98	1,48	0,29
Самокон- троль	18,8±3,14	17,9±3,35	16,27±5,24	16,56±2,8	1,08	0,19	1,71 ⁰	1,51	2,39*	1,12
Удачли- вість	16,58±3,5	16,4±2,47	14,20±5,27	15,81±3,51	0,13	0,99	1,55	0,68	0,68	1,59
Прихиль- ність оточ. світу	18,5±3,2	17,78±3,0	15,7±4,9	17,13±2,28	0,87	1,03	1,95 ⁰	0,86	1,57	1,52
Контроль. і справедл. подій	15,2±2,07	15,6±2,58	13,87±3,66	14,27±2,36	0,74	0,36	1,29	1,90 ⁰	1,29	1,73 ⁰
Здатність керувати подіями	18,17±2,21	17,6±2,24	16,16±5,03	16,65±2,35	0,92	0,34	1,47	1,41	2,05*	1,09

Примітка. ⁰ $p \leq 0,1$, * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$.

Як бачимо, за блоками шкал методики Р. Янова-Бульмана, які характеризують прихильність оточуючого світу і здатність керувати подіями, старші офіцери мають більші показники, ніж військовослужбовці інших досліджуваних груп за узагальнюючою шкалою "Прихильність оточуючого світу" (18,5±3,2), ніж досвідчені військовослужбовці за контрактом (15,7±4,9), $t = 1,95$, $p \leq 0,1$. Ці розбіжності в узагальнюючій шкалі досягаються за рахунок розбіжностей у шкалі "Прихильність світу", за якою у старших офіцерів діагностовано високі показники (19,38±3,29), а у досвідчених військовослужбовців за контрактом середні (15,87±5,57), $t = 2,21$, $p \leq 0,05$. За іншою шкалою "Доброта людей", яка входить до узагальнюючої шкали "Прихильність оточуючого світу", хоча середні показники старших офіцерів є дещо більшими (17,6±3,57), проте розбіжності з показниками досвідчених військовослужбовців (15,53±4,59) не сягають рівня статистичної значущості.

Старші офіцери мають більш високі показники за узагальнюючою шкалою "Здатність керувати подіями" (18,17±2,21), ніж недосвідчені вій-

ськовослужбовці за контрактом ($16,65 \pm 2,35$), $t = 2,05$, $p \leq 0,05$. Ці розбіжності досягаються, насамперед, за рахунок різниць у шкалі “Самоконтроль”: за нею у старших офіцерів показники знаходяться у діапазоні ($18,8 \pm 3,14$), а у недосвідчених військовослужбовців військової служби за контрактом ($16,56 \pm 2,8$), $t = 2,39$, $p \leq 0,05$. Хоча у старших офіцерів діагностовано дещо більші показники за іншими шкалами, які входять до узагальнюючої шкали “Здатність керувати подіями”, проте розбіжності не сягають рівня статистичної значущості.

Одні з найбільших показників за блоком шкал, що визначають впевненість у контрольованості і справедливості подій, діагностовано у молодших офіцерів: за показниками узагальнюючої шкали “Контрольованість і справедливість подій” ($15,6 \pm 2,58$) є вищі показники, ніж недосвідчені військовослужбовці за контрактом ($14,27 \pm 2,36$), $t = 1,90$, $p \leq 0,1$. Ці розбіжності в показниках узагальнюючої шкали досягаються, насамперед, через розбіжності в показниках зворотної шкали “Випадковість подій”, за якою у молодших офіцерів показники менші ($11,8 \pm 2,94$), ніж у недосвідчених військовослужбовців за контрактом ($13,69 \pm 3,59$), $t = 1,81$, $p \leq 0,1$.

Узагальнення отриманих даних дозволяє стверджувати, що старші офіцери впевнені в собі, своїх силах і досягненнях. Вони вважають, що набутий ними високий статус створює навколо них обстановку доброзичливості, їх ПБО вища, ніж в інших групах обстеження. Показники молодших офіцерів свідчать про наявність досить високої самооцінки, яка дозволяє їм активно освоювати оточуючий світ і не відмовлятися від обраного напрямку розвитку навіть після певних невдач. Вони активно пізнають причинно-наслідкові й інші зв'язки, які дозволяють їм визначити способи контролю оточуючого світу. Їх радикалізм є не стільки показником схильності до нових незвичних ідей, скільки похідним від їх пошукової позиції, спрямованості на пізнання нового, процесу активної розбудови їх образу світу, проби власних сил, можливостей, виявлення меж дозволеного.

На відміну від офіцерів, досвідчені військовослужбовці за контрактом менш впевнені у прихильності оточуючого світу і доцільності шукати шляхи самореалізації в ньому. Для них характерний практицизм

та консерватизм, що може свідчити про деяку спрощеність їх картини світу. Недосвідчені військовослужбовці погано уявляють причинно-наслідкові зв'язки навколишнього світу, вони невпевнені у власних силах, можливостях керувати подіями власного життя, проте це не позбавляє їх впевненості у перспективності обраного ними життєвого шляху, у прихильності оточуючого світу, отже їх психологічна безпека найнижча від інших. Певна мрійливість недосвідчених військовослужбовців є наслідком недосвідченості, теоретичності поглядів на життя.

Висновки 1. Аналіз ціннісно-смиислової сфери військовослужбовців НГУ дозволяє припустити, що наявні в ньому розбіжності між недосвідченими військовослужбовцями за контрактом і молодшими офіцерами з часом під впливом професійної діяльності і життєвого досвіду будуть трансформуватися у різні шляхи розвитку та різні типи організації ПБО. Молодшим офіцерам притаманна певна зосередженість на процесах пізнання власного впливу на соціальний світ, проба власних сил і можливостей дозволяє їм активно освоювати його і не відмовлятися від обраного напрямку розвитку навіть після певних невдач. Усвідомлення цих впливів на оточуючий світ дозволяє пізнавати причинно-наслідкові зв'язки, які сприяють розбудові наявного в них образу світу та пошуку дієвих способів їх реального контролю. Така життєва позиція дозволила офіцерам з набуттям життєвого і професійного досвіду побудувати диференційований образ світу і, відповідно, успішно прогнозувати події власного життя, цілеспрямовано розбудовувати свій соціально-психологічний простір як максимально сприяючий, доброзичливий для реалізації їх особистості. Це сприяє підвищенню у них впевненості в собі, власних силах і досягненнях.

2. Професіоналізація призводить до певної деформації образу світу військовослужбовців за контрактом, його недостатній багатоманітності, однобокості, що виявляється у певному практицизмі, консерватизмі, нездатності уявити усі можливі шляхи розвитку і виходу зі складних життєвих ситуацій, і, як наслідок, упевненості у неприхильності оточуючого світу і безперспективності власної самореалізації в ньому. Вони навіть з набуттям значного професійного і життєвого досвіду продовжують мрі-

яти про краще життя, проте підсвідомо залишаються впевненими у нездійсненності своїх мрій.

3. Недосвідчені військовослужбовці за контрактом, не докладаючи надмірних зусиль у пізнанні причинно-наслідкових зв'язків, що лежать в основі керування подіями власного життя, не маючи чітких уявлень про шляхи реалізації власних цілей і наявні у себе сили для їх реалізації, упевнені у перспективності життєвого шляху, що ними обраний, і прихильності оточуючого світу. Не в останню чергу такої ситуації у розвитку ціннісно-сислової сфери військовослужбовців сприяє формальна приналежність недосвідчених військовослужбовців за контрактом до високостатусної професії, отримання якої не потребувало від них надмірних зусиль (тривалого професійного навчання, отримання складних професійних навичок, досвіду тощо). У результаті цього певним чином нівелюється мотивація розвитку інших особливостей взаємодії з оточуючим світом, прямо не пов'язаних з виконанням професійних функцій.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні особливостей ціннісно-сислової сфери військовослужбовців НГУ при виконанні службово-бойових завдань в екстремальних умовах діяльності.

Список використаної літератури

1. Журавлева Н. А. Динамика ценностных ориентаций молодежи в условиях социально-экономических изменений / Н. А. Журавлева // Психологический журнал. – 2006. – № 1. – С. 35–44.
2. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М., 2002. – 630 с.
3. Приходько І. І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності : монографія / І. І. Приходько. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2013. – 745 с.
4. Соколов А. В. Ценностные ориентации постсоветского гуманитарного студенчества / А. В. Соколов, И. О. Щербакова // Социологические исследования. – 2003. – № 1. – С. 115–123.
5. Фонарев А. Р. Смысл жизни как детерминанта развития личности профессионала [Текст] / А. Р. Фонарев // Психологические, философские и религиозные аспекты смысла жизни : материалы III–V симпозиумов / Психологический ин-т РАО. – М., 2001. – 336 с.

6. Чудновский В. Э. Становление личности и проблема смысла жизни : Избранные труды / В. Э. Чудновский. – М. : Изд-во Моск. психолого-социального ин-та, 2006. – 768 с.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2014.

Приходько И. И. Особенности ценностно-смысловой сферы у военнослужащих Национальной гвардии Украины

В статье раскрыто содержание ценностно-смыслового компонента психологической безопасности личности у военнослужащих Национальной гвардии Украины с разным социально-профессиональным статусом.

Ключевые слова: *ценностно-смысловая сфера, военнослужащие, психологическая безопасность, экстремальная деятельность.*

Prikhodko I. I. Value and Semantic Scope Features of the National Guard of Ukraine Military Personnel

The value and semantic component content of the individual psychological safety of military personnel of the National Guard of Ukraine with different social and psychological status has been revealed. The results of value and semantic scope empiric researches demonstrate that current difference between inexperienced contract military person and subaltern can be transformed into different ways of development and different types of individual psychological safety organization under the influence of professional activity and life experience. Certain concentration is inherent to subalterns in the cognitive processes of their own influence on the surrounding social world. Their own efforts and possibilities allow them to master it actively and not to refuse the chosen way of development even after certain failures. These influences awareness allows finding and learning causations that facilitate development of their world image and provoke to search an effective way of real surrounding world control. Such a life position allows officers with acquired life and professional experience to build differential image of world and forecast successfully further events of their own life, purposefully build their own social and psychological space as maximum helpful and effective for their individual realization. In future it will help to support increase of assurance, own power and achievements.

Eventually professionalism results in certain deformation of the contract military personnel world image, sidedness that appears in practicality, conservatism, inability to imagine all possible ways of development and ways out from difficult life situations to result effectively in further self-realization. Even with acquired professional and life experience they continue to dream about better life, but subconsciously remain unconfident in their dreams feasibility.

Inexperienced contract military personnel is sure in perspective of chosen life way and favor of surrounding world without applying forces to learn causations that are on the basis of their own life events management, without precise ideas of their targets realization and available powers. So the development of value and semantic scope is influenced by formal belonging of inexperienced contract military personnel to high status profession of serviceman that was mastered without excessive powers (long professional education, acquiring difficult professional skills, receiving combat experience etc.). As a result motivation of their development is not directly connected with execution of service activities, combat missions and features of their cooperation with surrounding world.

Keywords: *psychological safety, extreme activity, transformational model, value and semantic scope.*

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОЇ
ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**
СЕРІЯ: ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

№ 4(73)2014

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань
ВАК України у галузі педагогічних та психологічних наук
(постанова президії ВАК України від 26.05.2010 № 1-05/4)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації КВ № 16330-4802Р від 27.01.2010

Редактор О. В. Коломійчук
Комп'ютерна верстка С. І. Мороз

Відповідальність за достовірність фактів та інших даних несуть автори

Здано до набору 01.12.2014. Підписано до друку 25.12.2014
Формат 60x84/16. Гарнітура Minion Pro. Тираж 100 прим.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 31,62. Обл.-вид. арк. 32,37

Адреса редакції та видавця:

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29007, Україна
тел. +38(0382)65-05-93. <http://nadpsu.edu.ua/nauka/fahovi-vidannya-akademiyi/>
Електронну версію збірника розміщено за веб-адресою
http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpnapv_ppn/index.html

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3010 від 22.10.2007. Зам. № 165